

CARTEA ÎNTÂI

ISTORICUL UNEI FAMILII OARECARE

I. FEODOR PAVLOVICI KARAMAZOV

Aleksei Feodorovici Karamazov era cel de-al treilea fiu al lui Feodor Pavlovici Karamazov, un moșier de la noi din județ, a cărui moarte tragică, survenită în împrejurări misterioase exact acum treisprezece ani – dar despre asta o să am prilejul să vorbesc mai pe larg ceva mai încolo – stârnise la un moment dat oarecare vâlvă în jurul numelui său (așa se și explică faptul că lumea își mai aducea și acum aminte de el). Deocamdată mă voi mulțumi să vă spun doar că acest „moșier” (cum i se zicea, deși, în toată viața lui, aproape că n-a locuit la el, la moșie) era un personaj ciudat; totuși, ca tip omenesc, nu constituia deloc o excepție: Feodor Pavlovici nu era numai o canalie și un desfrânat, dar, în același timp, și un om absurd; trebuie să adaug însă că făcea parte din acea categorie de inși care, oricât de absurzi ar fi, se pricep de minune să-și aranjeze afacerile patrimoniale, singurul lucru pare-se la care se pricep cu adevărat. Așa, bunăoară, Feodor Pavlovici își începuse cariera fără să aibă mai nimic, fiindcă moșia lui era destul de săracă: se ducea pe la mesele altora, mâncând azi aici, mâine dincolo, ajungând să trăiască pe spinarea unor boieri mai cu dare de mână; ca după moartea lui să iasă la iveală că lăsase o avere care se ridica la aproape o sută de mii de ruble bani gheață. Și când te gândești că toată viața lui fusese cel mai absurd și mai aiurit de la noi din județ! Repet: nu este vorba de prostie – majoritatea celor în genul său sunt oameni destul de inteligenți și mai au, pe deasupra, și o anumită șiretenie –, ci de o comportare absurdă, care are un caracter specific, aș spune chiar național.

Feodor Pavlovici fusese însurat de două ori și avea trei fii: cel mai mare, Dmitri Feodorovici, de la soția dintâi, iar ceilalți – Ivan și Aleksei – din a doua căsătorie. Prima lui soție era dintr-o familie de boieri, Miusov, oameni cu stare și bine văzuți la noi în județ. Cum se făcea totuși că o fată frumoasă, cu zestre și pe deasupra inteligentă, dezghețată – ca atâtea fete din generația noastră, dar care se întâmpla să mai apară pe ici, pe colo și în trecut – fusese în stare să se mărite cu un „terchea-berchea”, cum era considerat Feodor

Pavlovici pe atunci, asta n-aș mai putea să vă spun. Am cunoscut cândva o domnișoară din generația „romantică” de altădată, care, după câțiva ani de tainică iubire pentru un domn – cu care de altfel s-ar fi putut mărita oricând în modul cel mai liniștit –, a sfârșit totuși prin a născoci fel de fel de piedici de netrecut și, într-o noapte vijelioasă, și-a făcut seama, aruncându-se de pe un mal înalt ca o stâncă, în apele destul de adânci și repezi ale unui râu; și s-a înecat doar dintr-o fantezie, numai și numai ca s-o imite pe Ofelia lui Shakespeare; îmi vine chiar să cred că lucrurile s-ar fi schimbat dacă acea stâncă – pe care mai demult o avusese în vedere și o îndrăgise – n-ar fi fost atât de poetică și dacă în locul ei s-ar fi aflat un mal neted și foarte prozaic, poate că atunci fata nu s-ar mai fi sinucis. Faptul este perfect autentic și sunt convins că în ultimele două-trei generații cazurile acestea au fost destul de frecvente în istoria popoului nostru. Tot așa și cu Adelaida Ivanovna Miusova; măritișul ei fusese, fără doar și poate, efectul unor influențe străine, rezultatul „frământărilor unui suflet captiv”¹. Poate că voise să-și afirme astfel independența feminină, să protesteze împotriva condițiilor sociale, împotriva despotismului familiei și al rudelor, în timp ce, pe de altă parte, imaginația ei indulgentă reușise s-o convingă – deși numai pentru o clipă – că Feodor Pavlovici, pe care toată lumea îl știa ca pe un linge-blide, ar fi în realitate unul dintre cei mai curajoși și mai ascuțiți la limbă oameni ai epocii aceleia de tranziție spre alte vremuri mai bune, când de fapt individul nu era decât un biet măscărici răutăcios, atâta tot. Ceea ce o încântase mai ales pe Adelaida Ivanovna fusese latura aventuroasă a măritișului ei, adică răpirea. În ceea ce-l privește pe Feodor Pavlovici, prin însăși poziția pe care o avea în societate, era omul cel mai potrivit pentru asemenea lovituri de teatru, fiindcă dorea din tot sufletul și cu orice preț să parvină; iar ca să intri într-o familie bună și să mai iei și zestre pe deasupra era, desigur, un lucru foarte ispititor. Cât despre dragoste reciprocă, ea nu exista – pare-se – deloc, nici din partea miresei, nici din partea lui, deși Adelaida Ivanovna era o fată într-adevăr frumoasă. A fost, cred, în felul său, unicul caz în viața lui Feodor Pavlovici – un bărbat altfel foarte senzual, gata oricând să se aprindă de cum vedea o fustă. Adelaida Ivanovna era, așadar, excepția, fiind singura femeie care nu-i spunea nimic.

Aproape imediat după ce fugise cu dânsul, Adelaida Ivanovna deschisese ochii asupra bărbatului ei și-și dăduse seama că nu simte nimic altceva pentru el decât dispreț. Lucrurile stând astfel, urmările căsătoriei nu întârziară să se arate. Și cu toate că familia miresei se resemnase destul de repede, ba chiar

¹ Expresie împrumutată dintr-o poezie a lui Lermontov (*Nu crede, nu te-ncrede-n tine, visătorule tânăr* – 1839).

acceptase să-i încredințeze fugarei zestrea cuvenită, cei doi soți duseseră din primele zile o viață agitată, de certuri interminabile. Se spune că, în ciuda neînțelegerilor, tânăra căsătorită dăduse totdeauna dovadă de noblețe și frumusețe de caracter, arătându-se cu mult superioară soțului său; acesta, după cum s-a aflat acum, pur și simplu pusese mâna pe toată averea Adelaidei – aproape douăzeci și cinci de mii de ruble – chiar din momentul când ea o căpătase, bani gheață, care s-au și dus pe apa Sâmbetei. În foaia de zestre mai erau trecute un cătun și o casă destul de arătoasă la oraș, pe care, bineînțeles, Feodor Pavlovici încercase în fel și chip să și le însușească printr-un act legalizat și cine știe dacă nu și-ar fi ajuns scopul numai și numai fiindcă soția sa, scârbită până în adâncul sufletului și sătulă până-n gât când îl vedea cum îi cerșește banii și încearcă s-o șantajeze cu atâta cinism, se simțea prea istovită ca să-i mai țină piept și ar fi dat orice numai s-o lase în pace. Din fericire, familia intervenise la timp, retezând ghearele jecmănitorului. Se știe, de asemenea, că de multe ori soții ajungeau chiar la bătaie și că în astfel de ocazii nu Feodor Pavlovici, ci Adelaida Ivanovna se dovedea mai iute de mână. Era o femeiușcă brunetă, impulsivă, aprigă la mânie, îndrăzneată și pe deasupra înzestrată cu o putere fizică la care nu te-ai fi așteptat. Până la urmă, ea își luase lumea în cap și plecase cu un seminarist, un amărât de învățător sărac lipit pământului, lăsând în seama lui Feodor Pavlovici un copil de trei ani – Mitea. Văzându-se singur, Feodor Pavlovici nu găsisese altceva mai bun de făcut decât să-și transforme imediat casa într-un fel de harem și s-o țină numai în chefuri zgomo-toase, iar când se sătura de beții, să colinde gubernia în lung și-n lat, povestind cu lacrimi în ochi orișicui voia să-l asculte despre infamia Adelaidei Ivanovna; lamentările lui cuprindeau mai totdeauna o serie de amănunte din viața con-jugală, pe care orice soț tare s-ar rușina să le dea în vileag față de niște străini. Mai mult, s-ar fi zis că rolul de soț încornorat pe care-l juca în ochii lumii ca și toate detaliile intime nu numai că-i făceau plăcere, ci chiar îl și măguleau. „Te lauți de parc-ai fi fost avansat în grad, de parcă nici n-ai fi dat de necaz“, îi spuneau unii mucaliți. Alții susțineau că omul se simte pur și simplu fericit că, în sfârșit, avea prilejul să facă pe clovnul, prefăcându-se într-adins, ca lumea să râdă și mai cu poftă, că nu observă ridicolul acestei situații. Cine știe, poate că totuși nu era decât o naivitate din partea lui. După câțva timp, Feodor Pavlovici izbutise să dea de urma fugarei. Sărăcuța se afla la Petersburg, unde se refugiase cu seminaristul ei, apucând pe calea celei mai depline eman-cipări. Feodor Pavlovici începu să se frământa și-și puse în gând să plece la Petersburg. Pentru ce? Nici el probabil n-ar fi știut să spună. Și ar fi și plecat, desigur, dacă, luând această hotărâre, nu s-ar fi simțit îndreptățit să tragă mai

înainte un chef zdravăn ca să prindă curaj. Tocmai atunci însă, familia nevastă-sii fusese înștiințată că biata de ea murise la Petersburg. Murise subit, într-o mansardă, după unii, de febră tifoidă, după alții, răpusă de foame. În momentul când Feodor Pavlovici aflate vestea, era beat turtă; se zice că ar fi ieșit val vârtej în stradă, strigând de bucurie, cu brațele ridicate la cer: „Slobozește acum pe robul tău!” Unii susțin totuși că plângea cu hohote, ca un copil, încât și se rupea inima auzindu-l, oricât și s-ar fi părut de respingător. Și poate să fi avut dreptate și unii, și alții, adică să fi fost fericit, pentru că se văzuse în sfârșit liber și să fi și plâns moartea celei care-i dăruise libertatea. Oamenii, cât ar fi ei de răi, sunt adeseori mai naivi decât s-ar putea crede și au o candoare pe care nimeni nu le-ar bănuia-o. Ca oricare dintre noi de altfel.

II. FEODOR PAVLOVICI SE DESCOTOROSEȘTE DE PRIMUL SĂU FIU

Nu e greu să ne închipuim ce fel de tată putea să iasă dintr-un om ca Feodor Pavlovici și ce educație putea el să dea unui copil. Procedase, deci, exact așa cum era de așteptat, părăsindu-și cu desăvârșire și definitiv odrasla zămislită cu Adelaida Ivanovna, și nu din ură sau dintr-un sentiment de mândrie conjugală rănită, ci pentru că uitase pur și simplu că avea un fiu. Așa se face că în vreme ce el împuia capul tuturor cu tânguiriile lui lăcrămoase, făcând din casa lui un adevărat locaș de desfrâu, băiețașul, Mitea, care abia împlinise trei anișori, ajunsese să fie ocrotit de Grigori, o slugă credincioasă. Dacă acesta n-ar fi avut atunci grijă de bietul copil, în toată casa nu s-ar fi găsit cineva care să-i primenească măcar cămășuța. Rudele din partea mamei păreau că nici nu se sinchiesc de existența lui, mai ales în primul an. Bunicu-său, domnul Miusov, tatăl Adelaidiei Ivanovna, încetase din viață; bunica, rămânând văduvă, se mutase la Moscova, unde căzuse bolnavă la pat, iar cât privește surorile mamei-sii, se măritaseră între timp, așa încât aproape un an de zile Mitea rămăsese în izba lui Grigori. De altfel, chiar dacă taică-său și-ar fi amintit de el (oricum, nu se putea să nu știe că are un copil), l-ar fi ținut tot așa surghiunit în izba lui Grigori, fiindcă – orice s-ar zice – băiatul ar fi fost totuși o piedică pentru viața lui dezmațată. Tocmai atunci întâmplarea făcuse să se întoarcă în țară un văr de-al răposatei, anume Piotr Aleksandrovici Miusov, care fusese până atunci la Paris și care mai apoi avea să plece din nou, pentru mulți ani, în străinătate. Pe vremea la care ne referim însă, Miusov era

în floarea tinereții, un om cu totul deosebit de restul familiei, cultivat și umblat prin lume, obișnuit cu viața marilor capitale, european până în vârful degetelor – și așa avea să rămână toată viața – și, până la sfârșitul zilelor sale, un liberal de tipul celor de pe la 1840-1850. Miusov, de altfel, era în legătură cu o serie întreagă de liberali din țară, ca și din străinătate, oameni cu cele mai avansate idei ale epocii: îi cunoscuse personal pe Proudhon¹ și pe Bakunin²; iar la bătrânețe nu era plăcere mai mare pentru el decât să vorbească despre evenimentele petrecute în cele trei zile³ ale revoluției franceze din februarie 1848, la care – după cum lăsa să se înțeleagă – ar fi luat și el parte, luptând efectiv pe baricade. Era poate cea mai frumoasă amintire a lui din tinerețe. Ca situație materială, era un om înstărit, stăpân peste o mie de suflete, așa cum se socoteau avuțiile altădată. Avea o moșie de toată frumusețea în împrejurimile orașului, învecinată cu pământurile vestitei noastre mănăstiri, cu care – încă din anii tinereții, de când intrase, adică, în posesiunea moștenirii – Piotr Aleksandrovici era în proces și părea c-o să mai fie încă multă vreme pentru nu știu ce drepturi asupra pescuitului în râu sau a tăierii copacilor din pădure – nu mai țin minte. Procesul îl deschisese numai așa, din principiu, considerând ca pe o datorie a sa de cetățean luminat să lupte împotriva „clericaliștilor”. Aflând totul despre Adelaida Ivanovna, de care-și aducea foarte bine aminte, bineînțeles fiindcă o admirase cândva pentru frumusețea ei, precum și despre existența lui Mitea, Piotr Aleksandrovici se decisese să intervină, cu tot disprețul pe care-l avea pentru Feodor Pavlovici și toată indignarea ce clocotea în inima lui tânără. Abia atunci avusese prilejul să-l cunoască. Piotr Aleksandrovici îi declarase din capul locului că dorea să ia copilul în grija lui să-l crească și să-l educe. Mai târziu, Miusov va povesti – ca un lucru semnificativ pentru caracterul individului – că în momentul când îi pomenise despre Mitea, Feodor Pavlovici făcuse o mutră mirată, ca și cum nu înțelegea despre cine-i vorba și nici habar n-ar fi avut că la el în casă se afla un copil mic. Piotr Aleksandrovici, firește, putea foarte bine să exagereze, totuși,

¹ Pierre Joseph Proudhon (1809-1865), filosof și economist francez, ilustru reprezentant al anarhismului; i-a cunoscut personal pe Bakunin, Herzen, Lev Tolstoi. În scrierile sale, Dostoievski s-a referit adesea la el.

² Mihail Aleksandrovici Bakunin (1814-1876), revoluționar rus, unul dintre fondatorii și ideologii anarhismului și narodnicismului, prieten cu Belinski, Herzen, Turgheniev. Dostoievski l-a întâlnit prima oară la Londra, în 1862.

³ Acestea sunt: 22 februarie, când a început revolta poporului împotriva aristocrației și guvernului; ziua următoare cu ciocniri armate și lupte pe baricadă; și 24 februarie, cea a victoriei temporare a insurgenților, materializată în demisia guvernului Guizot, abdicarea regelui și proclamarea celei de-a Doua Republici.

imposibil să nu fi fost și un grăunte de adevăr în spusele lui. Ce-i drept, lui Feodor Pavlovici îi plăcuse totdeauna să joace teatru, intrând în pielea celor mai diverse personaje, adeseori chiar fără vreun rost, dacă nu chiar în detrimentul său, ca în cazul de mai sus, bunăoară. Ceea ce de altfel este o particularitate constatată la o serie întreagă de oameni, dintre care unii infinit superiori lui Feodor Pavlovici. Piotr Aleksandrovici luase în serios toată treaba și reușise să fie numit (împreună cu Feodor Pavlovici) tutorele copilului, căruia maică-sa îi lăsase o moșioară și o casă în oraș. Mitea se mutase, așadar, la unchiul său de-al doilea, Miusov, care, fiind holtei, după ce pusese la punct situația veniturilor sale de la moșie, se grăbise să se întoarcă la Paris, unde se stabili pentru o bună bucată de vreme. Copilul fusese încredințat unei cucoane din Moscova, și ea tot mătușă de-a doua. La rândul său, Piotr Aleksandrovici, prinzând gustul vieții în străinătate, mai ales de când cu revoluția din februarie, a cărei amintire i se întipărise atât de adânc în suflet, încât până la sfârșitul vieții căuta mereu prilejul să vorbească despre ea, a uitat și el de copil. Nu trecuse mult și mătușa din Moscova închisese ochii; atunci Mitea fusese luat de una dintre fiicele ei măritate. Se pare că și după aceea, băiatului îi fusese dat să-și schimbe din nou – pentru a patra oară – domiciliul. Cum și în ce împrejurări – rămâne să vă spun altă dată, cu atât mai mult cu cât vom mai avea ocazia să vorbim de primul născut al lui Feodor Pavlovici; deocamdată mă voi mulțumi să menționez numai unele date din biografia lui, fără de care n-aș fi în măsură să încep romanul.

În primul rând, trebuie să vă spun că Dmitri Feodorovici era singurul copil al lui Feodor Pavlovici care crescuse convins că are ceva avere și că la majorat se va putea bizui pe o situație independentă. Altminteri, tinerețea lui fusese destul de agitată; nu apucase să-și termine studiile și intrase într-o școală militară, după care împrejurările îl aduseseră în Caucaz, unde câștigase galoane de ofițer, se bătuse în duel și fusese degradat, ca mai apoi să-și recapete iarăși gradul și să se țină noapte de noapte de chefuri, risipind banii în dreapta și-n stânga. Nu primise nici o lețcaie de la taică-său decât după majorat; până atunci se mulțumise să trăiască din datorii. Pe Feodor Pavlovici îl văzuse pentru prima oară la față abia după ce împlinise douăzeci și unu de ani, atunci când sosise în oraș ca să-și lămurească situația materială. Pe cât se pare, nu putu să-l înghită pe taică-său din primul moment; de altfel, nici nu zăbovise prea mult în casa părintească, grăbindu-se să-și ia tălpășița îndată ce apucase să-i stoarcă bătrânului o sumă oarecare de bani împreună cu promisiunea că-i va trimite regulat veniturile moșiei, în privința căreia nu izbutise să afle nimic (ceea ce este semnificativ), nici ce valoare are, nici la cât se ridică rentele respective. Taică-său,

în schimb, văzuse imediat, de la prima lor întâlnire (și este un lucru care trebuie reținut), că Mitea habar nu avea ce avere îi rămăsese, socotind-o mult mai mare decât era în realitate. Și se bucurase să constate asta, fiindcă bătrânul avea planurile lui. Dându-și seama că băiatul este flușturistic, o fire nerăbdătoare, impulsivă, pătimășă, un chefliu căruia putea foarte ușor să-i închidă gura – fie chiar numai pentru câțeva vreme – dacă-i dădea ceva parale, nu pregetase să exploateze situația, căutând să scape de el cu sume derizorii, pe care i le trimitea din când în când. În cele din urmă – adică la vreo patru ani după ce descinsese pentru prima oară în orașelul nostru – Mitea, pierzându-și răbdarea, sosise din nou în localitate, de astă dată hotărât să încheie toate socotelile cu taică-său. Și care nu-i fu mirarea când i se spuse lămurit că nu mai avea nici un sfanț, că, de altminteri, ar fi și greu să se facă un calcul exact, deoarece sumele pe care le primise depășiseră de mult valoarea în bani a moșiei – dacă nu cumva chiar îi rămăsese dator lui Feodor Pavlovici –, că după cutare și cutare tranzacție, pe care o încheiasse la data cutare și cutare, nu mai avea dreptul să ceară nimic și așa mai departe. Uluit, tânărul bănuie că fusese tras pe sfoară, că aici trebuie să fie un dedesubt cam dubios, își ieșise din fire și mult nu mai lipsise ca să-și piardă mințile. Toate acestea, firește, contribuiseră la declanșarea catastrofei, care va constitui obiectul primului nostru roman cu caracter introductiv sau, mai bine zis, cadrul său. Dar mai înainte mă simt dator să spun câteva cuvinte și despre ceilalți doi fii ai lui Feodor Pavlovici, frații lui Mitea, și să arăt de unde venea fiecare.

III. CEA DE-A DOUA CĂSĂTORIE ȘI ODRASLELE RESPECTIVE

Foarte curând după ce se descotorosise de Mitea – care avea pe atunci patru ani – Feodor Pavlovici se însurase pentru a doua oară. De astă dată căsnicia ținuse opt ani încheiați.

A doua soție era, tot așa, o fată tânără de tot, Sofia Ivanovna, din altă gubernie, unde se întâmplase ca Feodor Pavlovici să meargă o dată împreună cu un ovreiaș cu care făcea unele mici afaceri. Ușuratic, bețiv și zurbagiu cum era, Feodor Pavlovici nu neglijase totuși niciodată să-și plaseze cât mai bine capitalul și să-și aranjeze în chipul cel mai fericit pentru el afacerile, care de cele mai multe ori nu erau tocmai curate. Sofia Ivanovna provenea dintre „orfane” – era fiica unui obscur diacon și rămăsese de mică singură pe lume.